

PROF. DR. HAMDİ SUAT AKNAR VE BİLİM TARİHİNDEKİ YERİ

Prof. Dr. Hamdi Suat Aknar and his Place at Science History

Engin Kurt¹

¹Assist. Prof. Dr., Gülhane Military Medical Academy Medical Faculty, Dept. of Medical History and Ethics

ÖZET

Ülkemizde modern patolojinin kurucusu olan Prof. Dr. Hamdi Suat AKNAR, 1873 yılında Harput'da doğmuştur. 1890'da Tıbbiye İdadisi'ne girmiş ve 1899'da yüzbaşı olarak Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den mezun olmuştur. 1900'de Almanya'ya giderek burada histoloji, anatomi ve patoloji üzerine çalışmalar yapmıştır. 1904'de İstanbul'a dönmüş ve önce Gülhane'de daha sonra Tıbbiye-i Mülkiye'de patoloji hocası olarak görev almıştır.

1909'da Askeri ve Mülki Tıbbiye'ler birleştirildiğinde Hamdi Suat Aknar, Darülfünun Tıp Fakültesi patoloji hocalığına getirilmiş ve 1933 üniversite reformuna kadar bu görevini başarıyla sürdürmüştür. O zamana kadar otopsi ve mikroskopi uygulamaları gibi pratik uygulamaları bulunmayan öğretim sistemine yenilik getirerek, otopsi kursları düzenlemiş, araç-gereç sayısını arttırarak uygulamalı çalışmaları öğretime sokmuştur.

Uluslararası alanda tanınmış ilk Türk hekimlerindendir. Almanca ve Fransızca olarak yazıp yayımladığı kırk kadar makalesi vardır. Özellikle, cilt kanserleri üzerine çalışmalar yapmıştır.

Bu önemli bilim adamımız 1933 üniversite reformu ile üniversiteden ayrılmıştır. Daha sonra Vakıf Gureba Hastanesi'nde patoloji laboratuvarına şef olarak getirilmiş ve vefat ettiği 1936 yılına kadar çalışmalarını aynı özveri ile sürdürmüştür.

Anahtar Kelimeler: Hamdi Suat Aknar; Patoloji; Kanser.

ABSTRACT

Prof. Dr. Hamdi Suat AKNAR, who created the modern pathology in our country, was born at 1873 at Harput. At 1890, he entered the school of medicine and graduated in 1899 as military rank 'captain'. At 1900 Aknar, travelled to Germany and there worked about histology, anatomy and pathology. At 1904, he came back to İstanbul, worked firstly at Gülhane and then at Civil School of Medicine as pathology teacher.

At 1909, when military and civil schools of medicine have been combined, Teacher Hamdi Suat was assigned as pathology teacher at Darülfünun Medical School and continued till 1933 university reform with high success. He organized autopsy courses, increased the amount of tools, and introduced the min to practical works, so he brought new reforms in to educational system where autopsy and microscopic applications haven't taken place.

He is one of the first internationally known Turkish doctors. He has nearly 40 German and French articles. Especially, his works were about cancers of skin.

This important scientist was separated from the university at 1933 university reform. Then he was appointed as chief of pathology laboratory at Vakıf Gureba Hospital and continued his Works with same determination till 1936 when he died.

Keywords: Hamdi Suat Aknar; Pathology; Cancer.

GİRİŞ

Prof. Dr. Hamdi Suat Aknar, soyadı kanunundan sonra Aknar soyadını almıştır. Ülkemizde modern patoloji eğitimi onunla birlikte başlamıştır. Deneysel karsinogenez (kanser gelişimi) konusundaki çalışmaları ile uluslararası ün kazanan bir Türk hekimidir.¹ 1873'te Harput'ta doğmuştur. Babası Yüzbaşı Hasan Bey aslen Arapgir ilçesine bağlı Tepte Köyü'ndendir. O dönemlerde Harput, Osmanlı Devleti'nin büyük bir ili olduğundan Arapgir de Harput'a bağlı idi. İlk ve orta öğrenimini 1890'da Elazığ Harput Askeri Rüştiyesi'nde yaptıktan sonra, İstanbul'da Kuleli Askeri İdadisi'ne devam etmiş ve doktor olmak amacı ile 1890'da Tıbbiye'ye girmiştir.^{2,3} 1899'da yüzbaşı rütbesi ile Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den mezun olmuştur.³

ALMANYA YILLARI

Staj yaparken çalışkanlığı ile dikkatleri üzerinde toplayan Hamdi Suat Aknar, 1899-1900 yılları arasında Gülhane Tatbikat Hastanesi Teşrih-i Marazi Laboratuvarı'nda çalışmasının ardından, eğitim amacı ile 1900 yılında² diğer üç arkadaşı; Orhan Apti, Tevfik Recep ve Ziya Gün ile birlikte Almanya'ya gönderilmiştir.⁴ Hamdi Suat, Almanya'da, Kiel Üniversitesi'nde Flemming ve Meves'in yanında anatomi ve histoloji, Heller'in yanında patoloji üzerine çalışmalar yapmıştır. Würzburg Üniversitesi Anatomi Enstitüsü'nde Kölliger, Stör ve Rindfleisch'in yanında çalışmıştır.^{3,4} Bilimsel araştırmalar yapmış ve doktora tezini veba hastalığı üzerine hazırlamış olan Hamdi Suat bu çalışmayı yaparken vebada bağışıklık sistemi hücrelerini ve özelliklerini tanımlamıştır.^{2,4} Leipzig Üniversitesi'nde insan vebasında lenfadenopatileri inceleyerek, retiküloendotelial hücreleri tanımlamış ve fagositoz özelliği gösteren hücreler olarak tarif etmiştir.² 1904 yılında "Zeitschrift für Hygiene und Infektionskrankheit" dergisinde yayımlanan "Die Histologischen Veränderungen bei der Post des Menschen" adlı çalışmasından 10 yıl kadar sonra 1914'de Aschoff bu hücreleri "retiküloendotelial" olarak isimlendirmiştir.^{2,5}

TÜRKİYE YILLARI

1904'te Almanya'nın Leipzig şehrinde Prof. Marchand'ın yanında patolojik anatomi doktorasını tamamlayarak Türkiye'ye dönmüş ve Alman ekolünü öğrenmiş olan Hamdi Suat Aknar, yurdumuzda batılı ve modern anlamda patolojiyi kuran ve sevdiyen², döneminin tanınan bilim adamları ile birlikte adı anılan bir hekimdir.^{2,6} İlk patoloji kürsüsünü de Gülhane Asker Hastanesi'nde, yine o yıllarda kurmuştur.^{1,3,7} Böylece Türkiye'de ilk modern patoloji laboratuvarı şekillenmeye başlamıştır.⁸

Hamdi Suat Aknar, burada 2 yıl görev yaptıktan sonra Wieting Paşa ile anlaşamadığından ayrılmış ve Düyun-u Umumiye Yönetimi (II. Abdülhamit döneminde, 1872-1939 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun dış borçlarını denetleyen kurum) tarafından, kendi isteği ile Yemen'de (Half Tuzlası) görevlendirilmiştir (1905-1906).^{2,3,4} Burada kısa bir süre görev yaptıktan sonra 1908'de İstanbul'da Kadırga'da kurulan Tıp Fakültesi'ne Patoloji Hocası olarak atanmıştır. 1909 yılında Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte, Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şahane ve Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin birleştirilmesi ile Hamdi Suat Aknar yeniden patolojinin başına getirilmiştir.^{2,3,9}

Eğitimci Hamdi Suat

Hamdi Suat, kendisinden önce daha çok teorik derslerden ibaret olan patolojiyi, uygulama alanı olan laboratuvar ortamına sokmuş ve daha sonra geliştirmek için çalışmıştır.² O zamana dek otopsi ve mikroskopi uygulamaları bulunmayan öğretim sistemine yenilikler getirmiştir. Otopsi kursları düzenlemiş, 90 kişilik olan sınıflarda iki öğrenciye bir mikroskop düşecek şekilde araç-gereçler sağlayarak uygulamalı çalışmaları öğretime sokmuş, öğretim için preparat arşivi düzenlemiş², eğitim sistemini değiştirerek pratik uygulamalara ve deneysel araştırmalara önem vermiştir.¹ Kadıköy Altıyol'da açmış olduğu muayenehanesine ancak akşamları 5-6 sularında gidebildiği ve muayenehanesini laboratuvar çalışmalarına hiçbir zaman tercih etmediği için, kısa bir tecrübe devresinden sonra kapatmıştır.⁴

Akademisyen Hamdi Suat

Aknar'ın, zamanında kavanozlar içerisinde makroskopik materyal içeren bir müze kurduğu^{5,10} ve müzenin de yaklaşık 1800 parçadan oluştuğu söylenmektedir.^{4,8} Hamdi Suat Aknar, piyeslerin kendi renkleriyle korunması için bir karışım hazırlamış ve bu karışım tıp literatürüne "Hamdi Solüsyonu (Eriyiği)" olarak geçmiştir. Özellikle deri hastalıkları (melanin pigmentasyonu, melanoblastom, prekanseröz dermatozlar gibi), bitki ve hayvanlardaki tümoral oluşumlar üzerine çalışmaları vardır.^{2,9}

Hamdi Suat Aknar, Gülhane'deki görevi sırasında, önce 1912'de Balkan Savaşı'nda, daha sonra 1915'de I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde görevlendirilmiştir. Hamdi Suat burada, hem askeri hekim olarak çalışmış, hem de Kızılay adına salgın hastalıklarla ve tifüs ile savaşmıştır.^{2,3} Her ne kadar tifüs aşısı ilk kez Tevfik Sağlam tarafından geliştirilerek 28 Mart 1915'te beşi doktor, dokuz subay üzerinde uygulanmış olsa da, Hamdi Suat daha sonra, 25 Nisan 1915'te aşı hazırlanmasında bazı değişiklikler yaparak (kanı fibrinden ayırdıktan sonra 60°C'de ısıtma yerine, -16°C de 24-48 saat soğukta tutarak inaktive etmiştir) aşığı geliştirmiş ve öncelikle kendisine ve birlikte çalıştığı doktor arkadaşlarına uygulamıştır.¹¹

Öğrenciler için, Genel Patoloji (Teşrih-i Marazi-i Umumi, 1914)¹, Otopsi ve Adli Tıpta Önemi (Feth-i Meyyit ve Tıbbi Adlide Ehemmiyeti, 1921) (Feth-i Meyyit ülkemizde otopsi alanında yazılan ilk kitap) adlı ders kitaplarını yazmıştır.^{1,2,12-14} Bu kitapların 1929 ve 1930'daki 4'üncü baskılarını Latin harfleri ile bastırarak, kitaplarını Latin harfleri ile yayınlayan bilinen ilk üniversite öğretim üyesi olmuştur.^{1,2}

Kanserle Mücadelede Hamdi Suat

Hamdi Suat, Türkiye'de ilk kanser laboratuvarını 1929'da kurmuştur.^{15,16} Kanser üzerindeki çalışmaları sonucunda, bu konunun daha geniş çapta ele alınması gerektiğine inanmış ve 2'nci Millî Tıp Kongresi'nde (1927), gelecek kongrenin kanser üzerine olmasını sağlayan kararı aldırılmıştır. 1929 yılında toplanan 3'üncü Milli Tıp Kongresi'nde konu "Kanser" olmuştur. Daha sonra 1933'te "Kanserle Mücadele ve Taharri Cemiyeti"ni kurarak, bugünkü Türk Kanser Araştırma ve Savaş Kurumu'nun temellerini atmıştır.²⁻⁴ Başkanlığa Neşet Ömer getirilirken Hamdi Suat Aknar da ikinci başkan, Kazım İsmail Gürkan kâtip, Lütfi Aksu ve Osman Şerefeddin de diğer üyeler olmuşlardır.⁴

Uluslararası Platformda Hamdi Suat

Hamdi Suat, çalışmaları ile dönemin önde gelen patolojileri arasında yer almıştır.^{6,17} Alman Patoloji Cemiyeti'nin ilk Türk üyesi olmuş, Uluslararası Coğrafi Patoloji Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almış, 1928'de Türk Coğrafi Patoloji Cemiyeti'nin kuruculuğunu yapmıştır. Budapeşte'de çıkan Acta Cancrologica adlı tıp dergisinin yayın kuruluna seçilmiş^{3,7,8,16}, "Societe Anatomique de Paris" in üyeliğini yapmış, "Amerikan Tıp Lügatı'na" girmiştir.^{2,3}

Katıldığı kongreler arasında; 1927'de 24. Alman Patoloji Kongresi, 1929'da 25. Alman Patoloji Kongresi, Varşova Askeri Tıp Kongresi, 1930'da Azerbaycan Bakü'de Sovyetler Birliği Tıp Kongresi, 1931'de Cenevre'de Coğrafi Patoloji Kongresi, 1932'de Paris, "Deuxieme Congres International de Pathologie Comparee" Kongresi, 1933'de de Madrid Tıp Kongresi bulunmaktadır.² 1930'da Bakü'de toplanan Rus Tıp Kongresi, ulaşımdaki zorluklar nedeni ile Hamdi Suat geciktiği için açılışını dahi ertelemiştir.³ Ölümünden 10 yıl sonra basılmış olan Mahain'in "Kalp Tümörleri" adlı kitabında, Hamdi Suat Aknar'ın perikard sarkomlarına "Coelothelioma" adını verdiği ve embriyolojik olarak açıklamasını yaptığı anlatılmıştır.²

Patoloji çalışmalarının yanında Hamdi Suat Aknar, hijyenin ve besi maddelerinin insan sağlığı ve milletlerin hayatındaki rolleri üzerine de çalışmalar yapmıştır.³ Hamdi Suat, yapmış olduğu çalışmalarını çoğunlukla Almanca olarak yayınlamıştır. Kanser çalışmaları yanında bilhassa patolojik anatomiye ait çeşitli konularda aydınlatıcı yayınlar yapmıştır. Çalışmalarının bazılarını da Dr. Tevfik Halil (1927), Dr. Hasan Reşad Sığındım (1927), Dr. Semiramis Rifat Tezel (1927), Dr. Halis Sarıkadıoğlu, Dr. Hulusi Behçet ve Dr. Kudret Sabri Üge ile yazmış ve yayınlamıştır. Yayınları; 29 Almanca, 10 Fransızca ve 5 Türkçe makale ile 2 Türkçe kitaptan oluşmaktadır. Türkçe makaleleri 1930, 1932 ve 1935 yıllarında yayımlanmıştır.²

Kadın Doktorlar ve Hamdi Suat

İstanbul Darülfünun Tıp Fakültesi'nden ilk kez 1928'de mezun olan kadın doktorların o yıllarda kamuda görev alabilmeleri, fakülteye asistan olmaları öğretim üyelerinin çekimser davranışları nedeni ile pek mümkün olmuyordu. Bu konuda ilk olumlu yaklaşımı da yine Hamdi Suat Aknar'ın gösterdiği bilinmektedir.¹⁸ Almanya'da tıp öğrenimi gören Dr. Semiramis Rifat Tezel'i ihtisasını yapmak üzere kürsüye kabul etmiştir. 1930 yılı mezunlarından Prof. Dr. Kamile Şevki Mutlu (1906-1987) ve Dr. Perihan Çambel (1909-1987) de Hamdi Suat Aknar'ın yanında patoloji ihtisası yapmışlardır.² Kamile Şevki Mutlu Almanya'da Berlin Üniversitesi'nde Prof. Robert Rossle ile birlikte iki yıl çalışmıştır.¹⁹ Dr. Mutlu, daha sonra Ankara Numune Hastanesi'nde patoloji bölümünü ve Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde histoloji kürsüsünü kurmuştur.²⁰ Dr. Perihan Çambel ise 1946'dan 1963 yılına kadar Ankara Numune Hastanesi Patoloji Laboratuvarında görev yapmıştır.¹⁹

Hamdi Suat Aknar, 1933'te üniversite reformu ile üniversitedeki patoloji müderrisliği görevinden ayrılmış ve Vakıf Gureba Hastanesi'ne atanarak 1936 yılına kadar burada Teşrihi Marazı uzmanı olarak çalışmalarına devam etmiştir.^{2,8,20} 1933 reformu ile birlikte patolojik anatomiye Ord. Prof. Ph. Schwartz, Genel Patoloji Enstitüsüne de Prof. Dr. S. Obendorfer getirilmişlerdir.^{9,19} Obendorfer burada 11 yıl görev yapmıştır.¹⁹ Hamdi Suat Aknar meslek hayatı süresince, düzenli olarak bilimsel çalışmalar yaparak bunları uluslararası alanda, Fransızca ve Almanca olarak bilim dünyasına sunmuştur. 1933 sonrasında üniversite dışında kalmış olmasına rağmen, 2 uluslararası kongreye katılmış ve 3'ü Türkçe, 3'ü Fransızca, 6'sı Almanca olmak üzere toplam 12 yayın yapmıştır.² Bunun yanında kendi yerine getirilen Patolojik anatomi Enstitüsü Direktörü Ph. Schwartz'a her türlü yardımın yapılması konusunda da ısrarcı olduğu Dr. Çambel tarafından ifade edilmektedir. Çambel'in ifadesine göre Hamdi Suat Aknar şunları söylemiştir: *"Şahıs değil, memleket davasıdır, ondan. Şahsiyatla didinilmezse ilim gelişir, büyük ve iyi ekipmanlı enstitüler, laboratuvarlar kurulur"*.⁵

SONUÇ

Patolojiyi Türkiye'de bilim dalı olarak kuran, büyük zamanını bu alandaki öğretimin gelişmesine harcayan, çalışmaları ile dünya literatüründe önemli yer tutan Prof. Dr. Hamdi Suat Aknar, 13 Mart 1936'da tüberküloz ve şeker hastalıkları sonucu, Heybeliada Senatoryumu'nda vefat etmiş olup Edirnekapı Şehitliği'nde toprağa verilmiştir.²

Kendisini saygıyla andığımız meslektaşımız ve Hamdi Suat Aknar'ın öğrencisi ve asistanı Dr. Kamile Şevki Mutlu'nun önerisi ile Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) 1974 yılı Hizmet Ödülü Hamdi Suat'a verilmiştir. Vermiş olduğu hizmetler nedeni ile 1954 yılından itibaren Türk Kanser ve Araştırma Kurumu, onun anısına her yıl "Hamdi Suat Aknar Konferansları" düzenlenmektedir.⁷

Bütün varlığını ilmine ve mesleğine vermiş olan Hamdi Suat Aknar'ı yakından tanıyanlardan Prof. Dr. Kazım İsmail Gürkan'ın ifadeleri Hamdi Suat için kısaca şöyledir;

"Bütün hayatı iki kelimedede hulâsa edilebilir; Tevazuu ve feragat. Nişandan koltuğa, takdirden servete kadar insanların peşine düştükleri ne varsa hepsini toptan silkip atmış. Yaşamasında mesleğinin aşkı bütün varlığını doldurmuş, onu sükûn ve huzura kavuşturmuştu. Melon şapkası ile çizgili pantolonunun içinde mühmel ve tekellüfsüz edası ile yıllar yılı gezerken kimsenin sirmasını, Kadıköy'den Haydarpaşa'ya yaya gidip gelirken kimsenin arabasını ne imrendi ve ne de emel bildi".^{3,4}

"Hamdi, içi olan adamdı ve bu içi ona daima sesleniyordu: Çalışmak mes'ut olmaktır".⁴

BİLGİ: Bu makale 11-15 Ekim 2011'de "V. Balkan Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Kongresi"nde sözlü bildiri olarak sunulmuş ve kongrenin bildiriler kitabında yayınlanmış olan metnin yeniden değerlendirilmiş halidir.

KAYNAKLAR

1. http.www.turkpath.org.trcontent.phpid=45, 24.06.2011.
2. Canda MŞ. Prof.Dr. Hamdi Suat Aknar'ın ve çalışmalarının, ölümünün 70. yılında, Türk Tıp tarihi açısından güncel önemi. Türkiye Ekopatoloji Dergisi 2006; 12 (1): 1-10.
3. Aker ON. Türkiye'de Kanser Mücadelesinin Alemdarı Hamdi Hoca. Gülhane Askeri Tıp Akademisi Bülteni. 1961;5(4-5):313-316.

4. Gürkan İK. Hamdi Suat Aknar. Ölümünün Onuncu Yıldönümünde Hamdi Suat Aknar 1873-1936. İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Sayı:84. Kenan Matbaası, İstanbul, 1946, s.3-9.
5. Çambel P. Dr.Hamdi Suat Aknar. Ölümünün Onuncu Yıldönümünde Hamdi Suat Aknar 1873-1936. İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Sayı:84. Kenan Matbaası, İstanbul, 1946, s.10-20.
6. Kösemehmetoğlu K, Tümer AZ, Usubütün A. Autopsy Status and Pathologists Attitude Towards Autopsy in Turkey. Turk J MedSci, 2007;37(6):351-358.
7. Erdoğan S, Tuncer İ, Ergin M. Pathology in Turkey: A historical survey. Aegean Pathology Society, APJ, 2005;2:123-6.
8. Usubütün A, Gedikoğlu G. Türkiye’de patolojinin gelişimi. Türk Patoloji Dergisi 2007;23(2):68-73.
9. Aykan TB. Patoloji. Dünya’da ve Türkiye’de 1850 yılından sonra Tıp Dallarındaki İlerlemelerin Tarihi (Ed. Unat EK.). Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları: 4. Gürtaş Matbaası, İstanbul, 1988, s. 350-353.
10. Namal A. Ord.Prof.Dr. Philipp Schwartz’ın (1894-1977) İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde Patoloji Eğitime Katkıları. Türk Patoloji Dergisi, 2003;19(1-2):1-6.
11. Özbay K. Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Askeri Hastaneler. Cilt I, Yörük Basımevi, İstanbul, 1976.
12. Bilgin NG, Ögenler O, Akça T. Ülkemizde Adli Otopsinin Tarihiçesi. Lokman Hekim Journal, 2011;1(1):8-12.
13. Erer S, Düzbakar Ö, Demirhan Erdemir A.A Forensic Autopsy Case Belonging To The Nineteenth Century InTurkey. JISHIM, 2006;5:40-5.
14. Polat O, Uysal C. History of forensic medicine in Turkey. Legal Medicine, 2009;11:107-10.
15. Artac M, Canser in Turkey. ASCO News&Forum American Society of Clinical Oncology, July 2008;52-53.
16. Canda MŞ. Türkiye’de Nöropatoloji Gelişimi Düünden Bugüne. Türkiye Ekopatoloji Dergisi 2005; 11 (3): 104.
17. Erichsen R. Wissenschafts transfer als element der Deutsch- Türkischen beziehungen bis zum ende des II. Weltkrieges. Deutsch-Türkische Wissenschafts korperation im europaischen Forschungs raum. Arbeitsund Diskussions papier, 9/2007;10-16.
18. Oraalp F. Cumhuriyetin Gururu Kadın Hekimimiz Kamile Şevki Mutlu. Bilim ve Teknik Dergisi. Nisan 1995 (329);58-65.
19. Erdoğan S, Tuncer İ, Ergin M. Pathology in Turkey: A historical survey. Aegean Pathology Journal; 2: 123-126.
20. Gülhane Askeri Tıp Akademisi 100.Yılında 1898-1998. Ed. Ataç A. Patoloji Anabilim Dalı Tarihiçesi, Ajans-Türk Basın ve Basım A.Ş., Ankara, s.391.